SİBİR ÇEVRESİ TÜRK DİLLERİ VE SÖZLÜKLERİ

Mehmet ÖLMEZ

Sibirya dendiğinde doğal olarak çok geniş bir coğrafyayı, dolayısıyla da birbi- rinden şu veya bu yönüyle oldukça farklı dilleri düşünmemiz gerekiyor. Bu dilleri birbirlerinden ayıran yönleri kadar bağ- layan yönleri de çoktur. En kuzeyden, Yakutçadan güney-batıya, Altaycaya de- ğin Türk dilleri bu bölgede çok geniş bir alana yayılmışlardır. Bölgenin dışında yer alan kimi diller de, Sarı Uygurca, Fu-yü Kırgızcası, Kırgızca, Sibir dille- riyle çeşitli oranlarda ilişkilidir. Örneğin Sibirya dışında yer alan, bugün esas olarak Kırgızistan sınırları ve Şinciyang Uygur Özerk Bölgesi'nde konuşulan Kırgızca, sözvarlığı açısından değerlendirildiğinde, İslamî kültür çevresine dahil olması dolayısıyla az sayılmayacak ölçüde Arapça-Farsça ödünçlemeler içermektedir; bu yönüyle de Ortaasya Türk dillerine, Kıpçak grubuna yakındır. Öte yandan içerdiği Moğolca ödünçlemeler ve sesbilgisi açısından ele alındığında Altaycaya da o ölçüde yakındır. Ayrı bir başlık altında değerlendirilemeyen Kırgızca sözlükler bu nedenle "Sibir Çevresi" başlığı altında kısaca ele alınmıştır.

Yukarıda söylediklerimiz Tuvaca, Yakutça, Dolganca gibi Sibir grubu Türk dillerinde Arapça ya da Farsça sözcüklerin bulunmadığı anlamına gelmez. Az da olsa bu dillerde Arapça ya da Farsça ödünçlemeler bulunmaktadır. Bu sözcükler Moğolca ya da Sibir Tatarlarının dillerinden anılan dillere geçmiş olabilir, bir diğer olasılık da Rusça ve Kırgızcanın rolleridir. Bilindiği gibi, özellikle Kazan Tatarcasından Rusçaya Arapça ve Farsça kökenli bir hayli sözcük geçmiştir. Sibir grubu Türk dillerine, özellikle de Yakutça ve Dolgancaya geçen Arapça ve Farsça sözcükler için Marek Stachowski'nin konuyla ilgili şu çalışmasına ve bu çalışmada anılan kaynaklara bakılabilir: "Заметка по поводу арабских и персидских заимствований в долганском языке и путей их проникновения на север", *Türk Dilleri Araştırmaları* 7, 1997: 41-54 (51-54. sayfalar, Türkçe özet: *Dolgancadaki Arapça ve Farsça Alınma Sözcüklerin Kuzeye Nasıl Gittikleri Hakkında*). Sibir grubu Türk dilleriyle ilgili Türkiye'de

yayımlanan çalışmalar için *Sibirya Üzerine Araştırmalar* (yay. haz. E. Gürsoy-Naskali, Simurg yay. 1997) adlı kitaba bakılabilir.

Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan Türk dillerinin, Türkiye'de Kültür Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'ne benzer bir sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlükte burada değineceğimiz Sarı Uygurca, Salarca ve Tuvaca örneklere de liste halinde yer verilir (*Zhongguo Tujue Yuzu Yuyan Duizhao Cihuji*, Beijing 1987).

Sibir grubu Türk dilleri üzerinde çalışma yaparken, özellikle sözvarlığı üzerinde çalışırken, doğrudan Türk dillerine ait olmayan, ancak mutlaka başvurulması gereken sözlükler, incelemeler için aşağıdaki kaynakları sıralayabiliriz, tabii bu listeyi genişletmek, artırmak mümkündür:

LESSING, Ferdinand D. (yay.), 1960 ([3]1995): *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley / Los Angeles, 1217 s. Klasik Moğolca sözcüklere Uygur harfli Moğolca yazımı, yazıçevrimi, Halha Moğolcasındaki şekilleri ve İngilizce karşılıklarıyla yer veren sözlük, alanının temel kaynaklarındandır. Sonda yer alan dizinler de sözlüğün çok yönlü kullanımını kolaylaştırmaktadır. Amerika dışında da tıpkıbasım yoluyla çoğaltılan sözlüğün Amerika'daki 3. tıpkıbasımı 1226 sayfadır.

RASSADİN, V[alentin]. İ[vanoviç]., 1980: *Mongolo-Buryatskiye zaimstvovaniya v sibirskih tyurkskih yazıkah*, Moskva 114 s. Sibir grubu Türk dillerindeki Moğolca ödünçlemeleri ele alan çalışmanın sonunda Altayca, Hakasça, Şorca, Çulım Türkçesi, Sibir Tatarcası, Tofalarca, Tuvaca ve Yakutça için ayrı ayrı dizinler yer alır (95-110).

HELIMSKI, Eugen, 1997: *Die matorische Sprache. Wörterverzeichnis-Grundzüge der Grammatik- Sprachgeschichte*, unter Mitarbeit von Beáta Nagy, Szeged 478 s. En son 19. yüzyılın başlarında konuşulmuş olan ölü Samoyed (Ural) dillerinden Matorcanın ve öteki Samoyed dillerinin sözvarlığı üzerine yapılan her çalışma Tuva, Tofalar, Hakas gibi Güney-Batı Sibirya'da yer alan Türk dillerinin araştırılmasında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın bizi en çok ilgilendiren bölümü de 1134 maddenin yer aldığı "Wortschatz" başlıklı etimolojik sözlük bölümüdür (196-376. sayfalar). Çalışmanın sonunda yer alan dizin ise düzenleniş itibariyle (Almanca, Rusça, Türk dilleri, Moğolca, Tunguzca vb.) yararlı ve kullanılışlı bir dizindir.

JOKI, Aulis J., 1952: *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*, (= *MSFOu* 103), Helsinki 394 s. Çalışma esas olarak 18 ve 19. yüzyıllarda toplanmış sözcük listelerine dayanmaktadır. Tabii bunların dışındaki kaynaklar da kullanılmıştır. Hemen her sayfasında bir ya da birden fazla sözcüğe yer verilen çalışmadaki ödünçlemelerin tümüne yakını Türk dillerinden, çok azı Moğol, Yenisey ve Rus dilindendir.

Yakutça

Yakutça, sözvarlığı açısından olsun, başka açılardan olsun, üzerinde en çok çalışılan, ilk ayrıntılı sözlüğü hazırlanan Türk dillerindendir. Böhtlingk'in 1851' deki dilbilgisi ve sözlüğü bugün dahi kullanabildiğimiz çalışmalardandır. E. Piekarski'nin sözlüğü ise Yakut dili ve folkloru konusunda ilk başvuru kaynaklarındandır. Son yıllarda Yakutçanın bir lehçesi sayılabilecek olan Dolganca üzerine de sözlük çalışmaları vardır. Bu konuda M. Stachowski'nin çalışmaları özellikle anılmaya değerdir.

Piekarski'nin sözlüğü TDK yayını olaram A'dan M'ye değin çevrilip yayınlanmıştır. Çevirinin geri kalanı daktilolu olarak TDK arşivinde saklanmaktadır.

AFANAS'YEV, P. S. ve L. N. HARİTONOV (yay.), 1968: *Russko-yakutskiy slovar'*, Moskva, 720 s., 28.500 maddebaşı.

AFANAS'YEV, P. S., M. S. VORONKİN, M. P. ALEKSEYEV (yay.), 1976: *Dialektologiçeskiy slovar' yakutskogo yazıka*, Moskva. 392 s. 8500 dolayında maddebaşına yer verilen sözlükte bir de harita yer alır.

BÖHTLINGK, Otto [Nicolaus von], 1851 (^{2}1964 The Hague): *Über die Sprache der Jakuten*, 1-397 arası dilbilgisi ve metinler yer alır; Yakutça-Almanca sözlüğün yer aldığı izleyen bölüm ise (1-184. sayfalar arası) ilk Yakutça sözlüktür denebilir, sözlükte 5500 dolayında maddebaşı yer alır.

FUJISHIRO Setsu, "An analysis of the linguistic data of Yakut language in Sisuka, Sakhalin in 1931", (Japonca) *Gakujutsu jouhou senta kiyou* 1995, c. 3: 313-342. Sovyet devriminden sonra Sahalin adasına göç eden Yakut bir aileden *katakana* ile yazıya geçirilen 190 sözcüğe yer verilir. Her sözcük önce Latin harfli yazıçevrimi, sonra olması gereken Yakutça biçimiyle yazılmıştır:

KAŁUŻYŃSKI, Stanisław, 1962: *Mongolische Elemente in der jakutischen Sprache*, Warszawa. Yakutçadaki Moğolca ödünçlemeler ele alınmaktadır.

—, 1995: *Iacutica, Prace jakutoznawcze*, Warszawa 404 s. Derleme bir kitap olan *Iacutica*, S. Kałużyński'nin daha önce Yakutça üzerine *Rocznik Orientalistyczny* ve öteki dergilerde yayımlanan yazılarını içermektedir. Kitapta daha önce Kałużyński'nin *Mongolische Elemente in der jakutischen Sprache* (Yakut Dilinde Moğolca Ödünçlemeler) adlı çalışması ile Yakutça etimolojiler üzerine yayımladığı bir dizi makale, sonunda ise kitapta üzerinde durulan sözcüklerin dizini yer alır.

KRUEGER, John R., 1962: *Yakut Manual*, Bloomington, 390 s., 231-279. sayfalar arası yaklaşık 2000 maddebaşının bulunduğu Yakutça-İngilizce sözlük yer alır.

PEKARSKİY, E[duard]. K[arloviç]., ^{2}1916: *Kratkiy russko-yakutskiy slovar'*, Petrograd.

—, 1917 (^{2}1958): *Slovar' yakutskogo yazıka I*, Petrograd, 1280 sütun.

—, 1927 (^{2}1959): *Slovar' yakutskogo yazıka II*, Leningrad, 1281-2508. sütunlar.

—, 1930 (^{2}1959): *Slovar' yakutskogo yazıka III*, Leningrad, 2509-3858. sütunlar.

SLEPTSOV, P. A. (yay.), 1972: *Yakutsko-russkiy slovar'*, Moskva, 606 s., 25.300 maddebaşı.

STACHOWSKI, Marek, 1995: *Studien zum Wortschatz der Jakutischen Übersetzung des Neuen Testamentes*, Kraków 64 s. Yakutça İncil çevirisinin sözvarlığını ele alan çalışma 250 civarında Yakutça sözcükle bu sözcüklerin Almanca dizinine yer verir. Tanıtımı için bak. M. Ölmez, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 1995: 265-9.

VORONKİN, M. S., M. P. ALEKSEYEV, Yu. İ. VASİL'YEV, 1995: *Dialektologiçeskiy slovar' yazıka saḫa (dopolnitel'nıy tom) // Saha tüölbe tıldın tılcıta (ebii tom)*, Novosibirsk 296 s. 1976'da AFANAS'YEV'in de yer aldığı sözlüğe ek olarak hazırlanan, dolayısıyla "ek cilt *(dopolnitel'nıy tom // ebii tom)*" adıyla yayımlanan sözlükte 5000 maddeye yer verilir. Giriş ve açıklamalar bölümü hem Rusça hem de Yakutçadır. Madde karşılıkları da benzer şekilde yine iki dilli olup hem Yakutça hem de Rusça olarak düzenlenmiştir. 1976'daki sözlükten farklı olan şekiller ST (*sürün tılcıt*) kısaltmasıyla yer alır: "*haayba* (ST: *sayba*) evcil hayvanların saklandığı yer, ahır; Evenk *sayva*". 1995'te yayımlanan çalışmada 1992 tarihli Dolganca sözlükle, M. Stachowski'nin 1993'te

yayımlanan çalışmasına, sözlüğün üzerindeki basım yılından çok önce baskıya verilmiş olmasından dolayı doğal olarak yer verilmemiştir. Esas olarak da bu çalışmaya 1986'da başlanmıştır (s. 10). Sözlük, yazı dilinin alfabesiyle yetinir, fazla olarak ancak bir-iki harf vardır. 287-291. sayfalar arasında da "ot adları" yer alır.

Dolganca

AKSENOVA, Ye. Ye., N. P. BEL'TYUKOVA ve T. M. KOŞEVEROVA, 1992: *Slovar' dolgansko-russkiy i russko-dolganskiy*, Sankt-Peterburg, yaklaşık 4000 sözcük, 192 s.

STACHOWSKI, Marek, 1993: *Dolganischer Wortschatz*, Kraków, 264 s. Dolgancanın ilk sözlüklerinden olan çalışma 5000 civarında Dolganca sözcüğe ve kökenine yer verir. Tanıtımı için bak. M. Ölmez, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 1994: 201-6.

—, 1998: *Dolganischer Wortschatz, Supplementband*, Kraków 282 s. Yazarın daha önceki çalışmasına ek olarak hazırlanan yayında ilk kitapta yer almayan Dolganca sözcüklerle yeni anlamlara yer verilir. Kitap 5000'den fazla maddebaşı içermektedir.

FUJISHIRO Setsu, 1997: "Dorugango yaku shinyaku sei sho 'Maruko niyoru Fukuinsho'", *Kan kita tai hei you no gengo*, c. 3: 183-202. Markos İncili'nin sözvarlığı üzerine yapılmış bir çalışma.

Tuvaca

Tuvaca ve Karagasça sözcüklerin ele alındığı ilk çalışma A. M. Castrén'in çalışması olup tarihi geçen yüzyılın ortalarına gitmektedir. Bunu N. Katanov'un çalışması izlemektedir. Sovyetler Birliği döneminde, Latin harflerinin Türk halkları arasında yaygın olarak kullanıldığı 1930'lu yıllarda hazırlanmış Tuvaca sözlük de vardır. Bu tarihten sonra da iki ayrı Rusça-Tuvaca, Tuvaca-Rusça sözlük hazırlanmıştır (Pal'mbah, Monguş; Pal'mbah, Tenişev). 1980'li yıllarda 5000 sözcüklük bir de okul sözlüğü yayımlanmıştır.

Türkoloji çalışmalarında geçmişte Karagasça, günümüzde ise çoğunlukla Tofalarca olarak anılan ve Buryat Moğol Özerk Bölgesi'nde yaşayan Tofaların diliyle okul kitapları, sözlükler hazırlanmaya başlanmıştır. Söz konusu dil önceleri Tuvacanın bir ağzı sayılmaktaydı. Tofalarcanın yeni bir yazı dili olarak kullanılışıyla ilgili olarak bak. Claus SCHÖNIG, "Das Tofa, eine neue türkische Schriftsprache in der Sowjetunion", *Ural-altaische Jahrbücher*, Neue Folge 12, 1993: 192-202.

Tuvaca ve Tofalarcanın sözvarlığı üzerine Rassadin'in aşağıda anılan çalışmaları ilk sırada gelmektedir.

Moğolistan'da yaşayan Tuvalara ait elimizde bir sözlük yoksa da, E. Taube'nin (sözlü olarak) bildirdiğine göre, kendi derlemelerine ait metinlerin sözlüğü de yakında yayımlanacaktır.

CASTRÉN, M[atthias]. Alexander, 1857: *Versuch einer koibalischen und karagassischen Sprachlehre nebst Wörterverzeichnissen aus den tatarischen Mundarten des Minussinschen Kreises*, St. Petersburg. Karagas (Tofalar) ve Tuva dillerinin ilk sözlüğü sayabileceğimiz çalışmanın ilk bölümünde yer alan "Tatarca"-Almanca sözlükte (s. 173-130) 2000 civarında maddeye yer verilir. Bunu Almanca-"Tatarca" sözlük (s. 131-166) izler.

KATANOV, N[ikolay]. [Fyodoroviç]., 1903: *Opıt izslĕdovaniya uryanhayskogo yazıka, s ukazaniyem glavnĕyşih rodstvennıh otnoşeniy ego k drugim yazıkam tyurkskago kornya*, Kazan´ 1540 + LX s. Basımına geçen yüzyılda, 1899'da başlanan çalışma 1903'te tamamlanmıştır. O dönemki adıyla Uryanhay dili, bugünkü adıyla Tuva dilinin öteki Türk dilleriyle karşılaştırmalı bir dilbilgisini içeren çalışmanın 1084-1362. sayfaları arasında bir de sözlük yer alır. İlk

Tuvaca sözlük adını verebileceğimiz bu bölüm klasik anlamda bir sözlük olmayıp ad ve eylemlerin çekimli biçimlerini de vermektedir. Yaklaşık 6000 maddenin yer aldığı sözlükte eşsesli kimi sözcükler de aynı maddede toplanmıştır. Söz konusu çalışmanın Türk Dil Kurumu Kitaplığı'nda, yıllar öncesine ait, yayımlanmamış daktilolu Türkçe bir çevirisi de vardır:

adı adı, ismi 1086 a.

adıbıs adımız, ismimiz 1086 a.

adıŋ adın, ismin 1086 b.

at at, beygir; ad, isim 1101 a-b

KRUEGER, John R., 1977: *Tuvan Manual*, Bloomington (208-242. sayfalar arası sözlük, 3000 dolayında maddebaşı).

MONGUŞ, D. A. (yay.), 1980: *Russko-tuvinskiy slovar'*, Moskva 660 s., 32.000 maddebaşı.

PAL'MBAH, A[leksandr]. A[dol'foviç]. (yay.), 1953 ([2]1954): *Russko-tuvinskiy slovar'*, Moskva, 708 s., 22.000 maddebaşı.

— (yay.), 1955: *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva 724 s., 22.000 maddebaşı.

TENİŞEV, E[dgem]. R[ahimoviç]. (yay.), 1968: *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva, 646 s., 22.000 maddebaşı.

Tofalarca

RASSADİN, V[alentin]. İ[vanoviç]., 1971: *Fonetika i leksika tofalarskogo yazıka*, Ulan-Ude. Tofalarcanın sesbilgisi ve sözvarlığı üzerinde duran çalışmanın 151-240. sayfaları arasında yaklaşık 1400 sözcüğün kökeni üzerinde durulur, Tuvaca, Yakutça, Moğolca, Eski Türkçe ve kimi Türk dillerindeki örneklerle karşılaştırılır.

—, 1995: *Tofalarsko-russkiy slovar'. Russko-tofalarskiy slovar'*, İrkutsk. Her iki bölümde de 5000 dolayında sözcük yer alır. Rassadin burada 1971'deki çalışmasının tersine, fonolojik işaretlerden kaçınmış, Tuva alfabesine yakın bir alfabe kullanmıştır.

STACHOWSKI, Marek, "Einige tofalarische Etymologien vor gemeintürkischem Hintergrund", *Ural-altaische Jahrbücher*, Neue Folge 10, 1991: 99-105.

Hakasça

Bugünkü Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alan Hakas Bölgesi'nde 80 ile 100 bin arası konuşuru bulunan Hakasça için de Rusça-Hakasça, Hakasça-Rusça iki sözlük hazırlanmıştır. Hakasçanın sözvarlığıyla ilgili çalışmalar Kraków Türkolojisince sürdürülmektedir.

BASKAKOV, N. A. ve A. İ. İNKİJEKOVA-GREKUL, 1953: *Hakassko-russkiy slovar'*, Moskva 488 s., 14.000 maddebaşı.

ÇANKOV, D[mitriy]. İ[vanoviç]. (yay.), 1961: *Russko-hakasskiy slovar'*, Moskva 988 s., 31.000 maddebaşı.

JOKI, Aulis J., 1953: "Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache", *Studia Orientalia*, XIX, 1: 1-47. 1944'te, savaş yıllarında Finlandiya'da bulunan tutsaklar arasında 30 yaşlarında Kızıl'dan gelen bir genç de vardır. Joki, Kızıllı bu gençten bir miktar malzeme derlemiştir, yukarıdaki çalışma bu malzemenin bir bölümünü içermektedir (1000'den fazla sözcük).

—, 1956: "Kai Donners kleine Wörterverzeichnisse aus dem Jurak-, Jenissei- und Tawgy-Samojedischen, Katschatatarischen und Tungusischen", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, LVIII, 1: 1-27.

STACHOWSKI, Marek, 1995: "Etymological Studies on Khakas Food Names", *Folia Orientalia*, c. 32: 147-161. Yemeklerle ilgili Hakasça 21 sözcüğün kökeni ele alınır.

—, 1996: "Einige chakassische Etymologien", *Ural-Altaische Jahrbücher, Neue Folge*, c. 14, 218-230.

Yaklaşık 60 tane Hakasça sözcüğün kökenine yer verilir.

TANNAGAŞEVA, N[adejda]. N [ikolayevna]. Kurpeşko ve Şükrü Halûk AKALIN, 1995: *Şor Sözlüğü*, Adana. Daha önce yazı dili olarak Hakasçayı kullanan Şorların 1990' lardan sonra Şorcayı yeniden yazı dili olarak yapılandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Buna bağlı olarak da ilk önce Kemerovo'da sonra da Türkiye'de birer Şorca sözlük yayımlanmıştır. Şorca-Türkçe sözlüğün (*Şor-Türkçesi Sözlüğü*) tanıtımı için bak. M. Ölmez, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 1995: 280-282; Şorca sözlükler için Ş. H. Akalın'ın *Kebikeç*'in bu cildinde yer alan yazısına bakınız.

Sarı Uygurca

İlk sözcük listeleri geçen yüzyıla uzanan Sarı Uygurcanın sözvarlığı üzerine bir hayli çalışma yapılmıştır. Son yıllarda bu çalışmaların daha da arttığını görmekteyiz. Sarı Uygurcayla ilgili ilk bilgilerimiz G. N. Potanin'in seyahatnamesine kadar uzanmaktadır. Yüzyılın başlarında C. G. E. Mannerheim, 1940'lı yıllarda da P. M. Hermanns Sarı Uygurlarla ilgili antropolojik çalışmalarında kısa sözcük listelerine yer vermişlerdir. Bunu Malov ve Tenişev'in çalışmaları izlemiştir.

Sarı Uygurlar coğrafya olarak Sibir bölgesinde yaşamasalar da, bağlı oldukları dil grubu olarak Hakasça ve Fu-yü Kırgızcasıyla birlikte Sibir grubu içerisinde anılabilirler.

CHEN ZONG ZHÈN ve Xuan Chun LEI, 1985: *Xibu Yuguyu Jianzhi (Batı Yugucanın (-Sarı Uygurca-) Kısa Kaydı)*, Beijing.

GENG SHIMIN, Larry CLARK, 1992-93: "Saryg Yugur Materials", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XLVI, 1992-93: 189-224.

HERMANNS, P. Matthias, 1942-1944: "Uiguren und ihre neuentdeckten Nachkommen", *Revue Internationale d'Ethnologie et de Linguistique / Internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachkunde: ANTHROPOS*, XXXV-XXXVI, 1940-1941: 78-99.

LEI, Xuan Chun, 1992: *Xibu Yugu-Han Cidian (Batı Yuguca (-Sarı Uygurca-)-Çince Sözlük)*, Chengdu (378 s.).

MALOV, S. Ye[fimoviç], 1957: *Yazık jyoltıh uygurov*, Alma-Ata 198 s. (8-154. sayfalar arası sözlük)

NUGTEREN, Hans, Marti ROOS, 1996: "Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages: The Turkic and Mongolian Loanwords", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 49: 25-91.

—, 1998: "Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages: The Tibetan Loanwords", *Studia Etymologica Cracoviensia*, 3: 45-92.

MANNERHEIM, C. G. E., 1911: "A Visit to the Sarö and Shera Yögurs", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, XXVII, 2: 1-72.

ÖLMEZ, Mehmet, 1998: "Potanin's Yellow Uigur Material and its Importance Today", *Kowalski Armağanı*, Polonya, 34 s.

POTANİN, G. N., 1893: "Sobraniye slov narěçiya hara-yogurov", *Tangutsko-tibetskaya okraina Kitaya i tsentral'naya Mongoliya, II*, Sankt-Peterburg: 435-437.

RÄSÄNEN, Martti, 1960: "Saryγ-Uigurisches -z als Entsprechung des Urtürk. *-δ', *Studia Orientalia*, 25: 20-22.

TENİŞEV, E[dgem]. R[ahimoviç]., 1976: *Stroy sarıg-yugurskogo yazıka*, Moskva.

Fu-yü Kırgızcası

Mançurya'nın Harbin bölgesinde, Heilongjiang bölgesinde yaşayan Fu-yü Kırgızları sesbilgisi açısından Sarı Uygurcayla, özellikle de Hakasçayla yakından ilişkilidir. Fu-yü Kırgızcası

konusunda Hu Zhen Hua'nın çalışmaları önde gelmektedir. Hu Zhen Hua'nın aşağıda anılan çalişmalarında Fu-yü Kırgızcasına ait sözcük listeleri yer alır. C. Schönig'in çalışması da Fu-yü Kırgızcasının konumunu tesbit eden önemli çalışmalardandır.

HU Zhen Hua, 1983: "Hei long jiang Fu yu xian de Ke ur ke zi zu ji qi yu yan te dian", *Zhong yang min zu xue yuan xue bao*. 65-69.

—, 1991: "Hei long jiang shung Fu yu xian de Ke ur ke zi zu ji qi yu yan te dian", *Zhong yang min zu xue yuan xue bao*. 253-263.

—, Guy IMART, *Fu-Yü Gïrgïs: A tentative description of the easternmost Turkic Language*, Bloomington, Indiana 1987.

ÖLMEZ, Mehmet, "Sözvarlığı Açısından Fu-yü Kırgızları ve Dilleri", *XII. Dilbilim Kurultayı, 14-16 Mayıs 1998, Mersin*'de okunan bildiri.

SCHÖNIG, Claus, "Bemerkungen zum Fu-yü-Kirgisischen", *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn/Klaus Röhrborn Armağanı*. Herausgegeben von J. P. LAUT, M. ÖLMEZ, Freiburg / İstanbul 1998: 317-340.

Altayca

Altayca için hazırlanan sözlüklerin tarihi de geçen yüzyıla, 19. yüzyılın son çeyreğine değin uzanır. Aslında Altayca değişik ağızların tek bir yazı dili, "Altayca" adı altında toplanmış biçimidir. Oyrotça olarak da anılır. Altaycaya yine bir yönüyle Ş. H. Akalın'ın yazısında değinilmektedir. Altaycaya yakın, onun bir ağzı kabul edilen Teleütçenin de bu yakınlarda bir sözlüğü çıkmıştır. N. A. Baskakov, *Altaycanın Kuzey Diyalektleri* başlıklı bir dizi çalışmasında kendilerine Tuba-kiji, Kumandı-kiji ve Kuu-kiji adı veren toplulukların dillerinden metinler, özellikle de folklor ürünleri yayımlamıştır. Bu metinlerle birlikte kısa dilbilgisi ve 2000-5000 maddelik sözlükler yayımlamıştır. Altaycanın bu lehçelerinde kiminde sözbaşında *d'*-, kiminde hem *d'*- hem de *ç*- bir arada görülür. Anılan diller söziçinde Eski Türkçe *-d-* sesini *-y-* olarak yaşatmaları dolayısıyla birer *ayak* dilidirler.

BASKAKOV, N. A. ve T. M. TOŞÇAKOVA, 1947: *Oyrotsko-russkiy slovar'*, Moskva, yaklaşık 10.000 maddebaşı.

BASKAKOV, N. A., 1964: *Russko-altayskiy slovar'*, Moskva, 876 s., yaklaşık 33.000 maddebaşı.

—, 1966: *Severnıye dialektı altayskogo /oyrotskogo/ yazıka. Dialekt çernevıh tatar /tuba-kiji/, grammatiçeskiy oçerk i slovar'*, Moskva 174 s., 97-171. sayfalar arası sözlük, yaklaşık 4000 madde.

—, 1972: *Severnıye dialektı altayskogo /oyrotskogo/ yazıka. Dialekt kumandintsev /kumandı kiji/ grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı i slovar'*, Moskva, 197-276. sayfalar arası sözlük, yaklaşık 5000 madde.

—, 1985: *Severnıye dialektı altayskogo /oyrotskogo/ yazıka. Dialekt lebedinskih tatar-çalkantsev /kuu-kiji/ grammatiçeskiy oçerk, tekstı, perevodı, slovar'*, Moskva 234 s., 133-231. sayfalar arası sözlük, yaklaşık 3500 madde.

TIDIKOV, P. P., 1926: *Russko-altayskiy slovar'*, Moskva.

VERBİTSKİY, V.İ., 1884: *Slovar' altayskogo i aladagskogo nareçiy tyurkskogo yazıka*, Kazan (bu konuda Ş. H, Akalın'ın bu ciltteki yazısına bak.).

Teleütçe

RYUMİNA-SIRKAŞEVA, L[yudmila]. T [imofeyevna]., N[adejda]. A [leksandrovna]. KUÇİGAŞEVA, 1995: *Teleut-orus sözlik, teleutsko-russkiy slovar*, Kemerovo 120 s. Teleütçenin ilk sözlüğü diyebileceğimiz çalışmada 4000 civarında Teleütçe sözcük Rusça karşılıklarıyla yer alır. Sözlüğün sonunda kişi adlarının, yer adlarının vb. yer aldığı listeler de bulunur.

Kırgızca

Sesçe Altaycaya, coğrafya ve sözvarlığı açısından Ortaasya Türk dillerine yakın olan Kırgızcanın sözvarlığı da iyi derecede araştırılmış ortaya konmuştur denebilir. K. K. Yudahin'in ilk baskısı 1940'ta 25.000 maddebaşı olarak yapılan Kırgızca-Rusça sözlüğü 1965'te 40.000 maddebaşı olarak yayımlanmıştır. Sözlüğün ilk baskısının Türkçe çevirisi 1945 ve 1948'de TDK yayınları arasında iki cilt halinde çıkmış, 1980 ve 90'lı yıllarda da anılan çeviri bir çok kez yeniden basılmıştır. Bunun dışında Kırgızcanın tek dilli, açıklamalı sözlükleri de yayımlanmıştır (*tüşündürmö sözdügi*). İlk olarak 1969'da yayımlanan *tüşündürmö sözdügi*'nin ikinci yayımı iki cilt halinde tasarlanmış, ancak bunun (görebildiğimiz kadarıyla) yalnızca birinci cildi (1984) yayımlanmıştır. Aşağıda anılanların dışında Kırgızcanın değişik konulara ait çok sayıda sözlüğü vardır.

ABDULDAYEV, E., D. İSAYEV, 1969. *Kırgız tilinin tüşündürmö sözdügi*, Frunze.

HEBERT, Raymond J., N. POPPE, 1964. *Kirghiz Manual*, Bloomington, 99-152. sayfalar arası sözlük, yaklaşık 2000 maddebaşı.

KRIPPES, Karl A. (yay.), 1998. *Kyrgyz-English Dictionary*. Dunwoody press, Kensington, Maryland, 654 s., 12.465 maddebaşı.

YUDAHİN, Konstantin Kuz'miç, 1940. *Kirgizsko-russkiy slovar'*, Moskva.

—, 1945-1948. *Kırgız Sözlüğü I-II*, (çeviren: Abdullah TAYMAS), TDK Ankara.

—, 1957. *Russko-kirgizskiy slovar'*. Moskva.

—, 1965. *Kirgizsko-russkiy slovar'*. Moskva.

Kırgız tilinin tüşündürmö sözdügi. Frunze 1984, I-.

Çulım Türkçesi

1980'lere gelene değin herhangi bir sözlüğü bulunmayan Çulım Türkçesinin ilk sözlüğü 1984'te yayımlanmıştır. Çulım Türkçesinin sözvarlığıyla ilgili çalışmalar Kraków Türkolojisince sürdürülmektedir.

BİRYUKOVİÇ, R[imma]. M[ahmutovna]., 1984: *Leksika çulımsko-tyurkskogo yazıka, posobiye k spetskursu*, Saratov 88 s. Çulım Türkçesi üzerine müstakil ilk sözlük çalışması olan bu çalışmada 1500 dolayında sözcüğe yer verilir.

STACHOWSKI, Marek, 1997: "Notizen zur Etymologie der tschulymischen Gerätenamen", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, c. 87, 243-248. Çulımca 15 sözcüğün kökenine yer verilir.